

مدیریت دارایی‌ها و بدهی‌ها و نقش آن در تدوین استراتژی‌های بهینه تصمیم‌گیری در ترکیب دارایی - بدهی بانک

مرتضی مقدم - دفتر تحقیقات و مطالعات بازار - دفتر مرکزی

مقدمه

بانک‌ها، مانند هر بنگاه اقتصادی به دنبال حداکثر نمودن سودآوری و منافع ذی‌نفعان خویش هستند. به عبارت دیگر، با توجه به فشار فرآیندها در بازار رقابتی و محدودیت منابع، بانک‌ها تلاش می‌کنند که درآمدهای خود را حداکثر نموده و هزینه‌ها را تا جایی که ممکن است، حداقل نمایند.

منبع درآمدهای بانک، عمدتاً تسهیلات و سرمایه‌گذاری‌ها هستند که در ترازنامه، ذیل عنوان دارایی‌ها قرار دارند و سرچشمه هزینه‌ها به‌طور عمده منابع سپرده‌ای بانک هستند که در ترازنامه، زیر عنوان بدهی‌ها قرار می‌گیرند. البته این هدف حداکثر نمودن سود، همواره متأثر از ریسک‌های مختلفی است که بانک‌ها با آن مواجه هستند. این ریسک‌ها از طریق تأثیر روی هزینه و درآمد بانک، سودآوری بانک را متأثر نموده و حتی گاه موجودیت بانک را به خطر می‌اندازند.

رویکرد مدیریت یک‌پارچه دارایی و بدهی، با نگاه یک‌پارچه و هم‌زمان به دارایی‌ها و بدهی‌های بانک، ترکیب آن‌ها و عوامل مؤثر بر آن از جمله ریسک، اعمال یک رویکردی مدیریتی سازمان‌یافته و نظام مند است که هدف‌گذاری‌های انجام شده در زمینه‌های سودآوری یا کاهش ریسک را محقق می‌سازد. به عبارت دیگر، مدیریت دارایی و بدهی در برگیرنده مجموعه‌ای از ابزارها و روش‌های تخصصی است که خلق ارزش برای سهامداران و کنترل ریسک را مدنظر قرار می‌دهد. (بیتی، ۲۰۱۲)

عمده فعالیت‌های مؤسسه‌های واسطه‌گر مالی، نظیر بانک مربوط به جذب سپرده‌ها و تسهیلات اعتباری است. به بیان دیگر، مؤسسات واسطه‌گر مالی مانند بانک در بازار پول، فعالیتی دوگانه دارند. به نحوی که از یک سو تقاضا کننده منابع پولی سپرده‌گذاران و از سوی دیگر عرضه کننده منابع پولی به سرمایه‌گذاران هستند. به همین علت، در مقوله دارایی و بدهی، توجه ویژه به این دو زمینه ضروری است.

این مقاله، به دنبال استخراج و پیشنهاد یک چارچوب تحلیلی جهت انتخاب استراتژی مناسب در گزینش ترکیب بهینه دارایی - بدهی، مرتبط با اهداف کلان بانک است.

۱- اجزای مؤثر در سودآوری بانک‌ها

سود بانک مانند هر بنگاه اقتصادی، تفاضل بین درآمدهای بانک و هزینه‌های بانک است. در ادامه عمده عوامل و منابع

ایجاد کننده درآمد و هزینه در بانک، به اختصار مورد اشاره قرار می‌گیرند.

۲-۱- ساختار و ترکیب بدهی‌ها در بانک به عنوان منبع هزینه

عمده‌ترین اقلام بدهی بانک‌ها، انواع سپرده‌هایی است که از سوی بخش‌های مختلف اعم از حقیقی و حقوقی، خصوصی و دولتی سپرده‌گذاری شده‌اند. در بانکداری اسلامی، سپرده‌ها را می‌توان به‌طور کلی به سپرده‌های قرض‌الحسنه و سرمایه‌گذاری تفکیک نمود. سپرده‌های قرض‌الحسنه (اعم از جاری یا پس‌انداز)، فاقد هزینه مالی برای بانک خواهد بود. نوع دیگر، سپرده‌های سرمایه‌گذاری هستند که بانک‌های اسلامی بر اساس ساز و کار مشارکت در سود و زیان، می‌توانند به‌عنوان واسطه و جوه در بخش‌های مختلف اقتصادی به کار گیرد و بازدهی حاصل از آن را به نسبت زمان و سهم‌الشرکه به سپرده‌گذار پرداخت نماید. (بیدآباد و اللهیاری، ۱۳۸۷) این منابع شامل بدهی به سایر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری است؛ از جمله کلیه سپرده‌ها، وام‌ها و پیش‌پرداخت‌های بین بانکی، منابع بین بانکی کوتاه‌مدت هستند و معمولاً در هنگام بحران‌های مالی و شرایط خاصی که بانک از انجام تعهدات خود ناتوان باشد، مورد استفاده قرار می‌گیرند. (احمدپور، ۱۳۸۵)

مجموع هزینه‌های بانک بابت پرداخت سود سپرده‌ها، به‌همراه هزینه‌های اداری-پرسنلی و سایر هزینه‌های عملیاتی، «قیمت تمام‌شده پول» را برای بانک مشخص می‌کند. با توجه به محدودیت و ملاحظات بانک در تغییر نرخ‌های سپرده‌ها به‌علت شرایط بازار رقابتی، کاهش هزینه‌های ناشی از عملیات شعب، باعث افزایش حاشیه سود بانک می‌شود.

۲-۲- ساختار ترکیب دارایی‌های بانک، به‌عنوان منبع درآمد

اقلام عمده دارایی‌های بانک که مصارف نیز نامیده می‌شوند، عبارتند از: موجودی نقد، دارایی‌های با درجه نقدشوندگی بالا و تسهیلات اعتباری. موجودی نقد در بانکداری به منظور پرداخت تعهدات بانک نگهداری می‌گردد. دارایی‌های با نقد شونده با مانند اوراق مشارکت به این خاطر مورد توجه قرار گرفته و سهمی از دارایی را به خود اختصاص می‌دهند که در شرایط خاص مانند نوسانات غیرقابل پیش‌بینی اقتصادی به‌سرعت به وجه نقد تبدیل می‌شوند و البته دارای بازدهی نیز هستند. عمده درآمد بانک‌ها، از طریق پرداخت

با توجه به مطالب ذکر شده در بخش‌های قبل و ریسک‌های موجود در فضای فعالیت بانک، ضرورت طراحی و اعمال یک نظام مدیریت یک‌پارچه دارایی و بدهی در بانک، بیش از پیش نمایان می‌گردد. در واقع، مدیریت یک‌پارچه دارایی‌ها و بدهی‌ها با انتخاب ترکیب بهینه دارایی‌ها و بدهی‌ها، شناسایی عوامل تأثیرگذار محیط خارجی، از جمله شرایط اقتصادی، اجتماعی، قانونی و عوامل تأثیرگذار داخلی مانند: اهداف کلان، توانایی‌ها، مزیت‌های درون‌سازمانی و کنترل و حداقل نمودن ریسک‌های پیش‌روی فعالیت‌های بانک (به‌ویژه ریسک‌های اعتباری، نقدینگی و بازار)؛ افزایش سودآوری، ارتقاء کارایی و ایجاد ثبات و تعادل و هدف‌مند نمودن مجموعه بانک کمک شایانی می‌نماید.

بدیهی است که با توجه به سهم عمده سپرده‌ها در بدهی بانک و سهم بالای تسهیلات اعطایی در دارایی‌های بانک، ترکیب و ساختار سپرده‌ها (از منظر زمان و اعطای سود) و ترکیب ساختار تسهیلات (از منظر زمان و نرخ بازده تسهیلات) نقش تعیین‌کننده‌ای در سودآوری بانک و کاهش ریسک‌های مورد مواجهه دارد. از این‌رو در ادامه، استراتژی‌هایی که یک بانک می‌تواند در مدیریت یک‌پارچه دارایی و بدهی‌ها و انتخاب ترکیب بهینه منابع - تسهیلات پیش‌رو دارد؛ مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱- مدیریت دارایی و بدهی از طریق انتخاب ترکیب بهینه منابع و تسهیلات در بانک

در این قسمت، دو رویکرد در نظر گرفته شده است:

رویکرد اول: رویکرد هدف‌گذاری بر مبنای کسب حداکثر سود

رویکرد دوم: رویکرد هدف‌گذاری بر مبنای دست‌یابی به حداقل ریسک

در رویکرد اول، فرض بر این است که بانک، انواع ریسک موجود را در تصمیم‌گیری‌های خود در نظر نمی‌گیرد و تنها کسب حداکثر سود برای آن اهمیت دارد. در رویکرد دوم، عکس این حالت، بانک بدون توجه به سودآوری به دنبال به حداقل رساندن ریسک‌های مورد مواجهه خود می‌باشد. واضح است که هر دوی این حالات، حدی هستند. بانک‌ها در فضای بازار رقابتی، یک راه حل میانه را دنبال می‌کنند. در این بخش، به‌منظور ساده‌سازی بحث با هدف استخراج یک چارچوب تحلیلی مناسب برای مدیریت دارایی و بدهی، این دو رویکرد حدی مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت. این چارچوب پس از تبیین و استخراج قابل تعمیم به همه حالات ممکن خواهد بود.

۱-۴ رویکرد هدف‌گذاری بر مبنای کسب حداکثر سود

در این رویکرد، سپرده‌های بانک بر اساس نرخ سودی که

تسهیلات گوناگون کسب می‌شود و از این جهت تسهیلات در سودآوری بانک‌ها نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌نمایند. در بانکداری اسلامی تسهیلات به سه دسته عقود مبادله‌ای با سود معین (Flat rate) عقود مشارکتی با سود متغیر (Variable rate) مرتبط با مشارکت و قرض الحسنه که فقط دارای کار مزد ثابت می‌باشد، تقسیم بندی می‌شوند. (بیدآباد و اللهیاری، ۱۳۸۷)

علاوه بر ارقام عمده بالا، درآمد حاصل از کارمزد خدمات و مبادلات و سپرده‌های ارزی نیز از سایر محل‌های درآمدی بانک‌ها می‌باشند. با توجه به محدودیت‌های قانونی موجود در افزایش سود تسهیلات و روند افزایشی حجم تسهیلات معوق که یکی از معضلات شبکه بانکی محسوب شده و موجب افزایش هزینه‌ها می‌گردد، تمرکز بیش‌تر به سرمایه‌گذاری در کسب و کارهای پربازده می‌تواند موجب افزایش درآمد و سودآوری بانک گردد. در این رویکرد، انتخاب دقیق پرتفوی بهینه سرمایه‌گذاری ضروری است.

۱- ریسک در بانکداری

بانکداری، ماهیتاً یک فعالیت پرخطر است، وام دادن به دیگران، ذاتاً امری خطرناک است و اگر این کار از طریق استقراض کوتاه‌مدت (منابع کوتاه‌مدت) برای اعطای تسهیلات بلندمدت باشد، این موضوع پرخطرتر می‌شود، از آن‌جا که بانک‌ها برای تحصیل سودی معقول روی سرمایه‌های عمدتاً کوچک، عملیات مختلفی انجام می‌دهند، همواره جایی برای اشتباه وجود خواهد داشت و این حقیقت فعالیت بانکداری را پر خطر کرده است؛ از این‌رو، ذات فعالیت بانکداری همراه با ریسک است. ریسک را می‌توان به‌صورت زیر تعریف نمود:

«ریسک» عبارت است از: «احتمال تغییر در مزایا و منافع پیش‌بینی شده برای یک تصمیم، یک واقعه و یا یک حالت در آینده. واژه ریسک به احتمال ضرر، درجه احتمال ضرر و میزان ضرر اشاره دارد.» (ذاکری، اسلامیان، ۱۳۸۸)

انواع ریسک‌هایی که یک بانک با آن مواجه است را می‌توان به‌صورت ذیل تقسیم‌بندی کرد:

ریسک اعتباری^۱، ریسک بازار^۲، ریسک عملیاتی^۳، ریسک قانونی^۴، ریسک نقدینگی^۵، ریسک پول یا نرخ ارز^۶. (ویدیانان، ۱۹۹۹)

از بین انواع ریسک پیش‌گفته، ریسک‌های اعتباری، ریسک بازار و ریسک نقدینگی عمده‌ترین و جدی‌ترین ریسک‌هایی هستند که بانک‌ها با آن مواجه‌اند. در این خصوص، به‌منظور شناسایی دقیق ریسک‌هایی که یک بانک با آن مواجه است و تأثیرات متقابل و هم‌بستگی بین انواع ریسک‌ها، اجرایی نمودن سیستم مدیریت ریسک از طریق عملیاتی کردن نرم‌افزار یک‌پارچه مدیریت ریسک در بانک، می‌تواند بسیار راه‌گشا باشد.

۴-۲- رویکرد هدف گذاری بر اساس دست یابی به حداقل ریسک

حالت دوم برای بانک، انتخاب هدف حداقل ریسک، بدون توجه به سودآوری و مباحث مربوط به آن است. در این رویکرد، سپرده‌های ارزان قیمت (قرض الحسنه) دارای وزن پایین تری است؛ زیرا که این سپرده‌ها، دارای تأثیرپذیری بالایی نسبت به تحولات اقتصادی و بازارهای مالی و پولی و به تبع آن دارای ماندگاری کمتری نسبت به سپرده‌های گران قیمت هستند. لذا در خصوص این منابع، نوع ریسکی که بانک را تهدید می‌کند، ریسک بازار است.

در خصوص منابع گران قیمت باید گفت که به دلیل این که فرد سپرده‌گذار در هنگام خروج سپرده با برخی محدودیت‌ها از جمله جریمه بستن حساب و زمان‌بر بودن آن مواجه است و از طرف دیگر، فرد سپرده‌گذار در هنگام افتتاح حساب با تحلیل بلندمدت اقدام به سپرده‌گذاری می‌کند، این منابع، ماندگاری بیشتری نسبت به سپرده‌های ارزان قیمت دارند. بنابراین تأثیر بیشتری در تحقق هدف حداقل نمودن ریسک بانک دارند.

تسهیلات بلند مدت به جهت این که زمینه‌ساز مطالبات معوق می‌گردد، دارای ریسک اعتباری بالاتری هستند. در مقابل تسهیلات کوتاه‌مدت، به‌خاطر برگشت سریع سرمایه، با ریسک اعتباری کمتری مواجه و از این لحاظ برای بانک دارای اهمیت بیشتری هستند.

با توجه به مباحث بالا، جدول (۲) وزن هر یک از اجزای تشکیل دهنده منابع و تسهیلات، استراتژی‌های پیش‌روی بانک در این خصوص و بهترین استراتژی را نشان می‌دهد.

جدول (۲) - استراتژی‌های پیش‌روی بانک در رویکرد دست‌یابی به حداقل ریسک

سپرده‌های ارزان قیمت (High)	سپرده‌های ارزان قیمت (Low)	
High-High (II)	Low-High (I)	تسهیلات کوتاه مدت (High)
High-Low (IV)	Low-Low (III)	تسهیلات بلند مدت (Low)

همان‌طور که در جدول بالا نشان داده شده است، بهترین استراتژی برای بانک، استراتژی (II) است. مفهوم آن، این است که به‌منظور حداقل نمودن ریسک‌های پیش‌روی بانک، بهترین ترکیب منابع-تسهیلات، سپرده‌های بلند مدت و تسهیلات

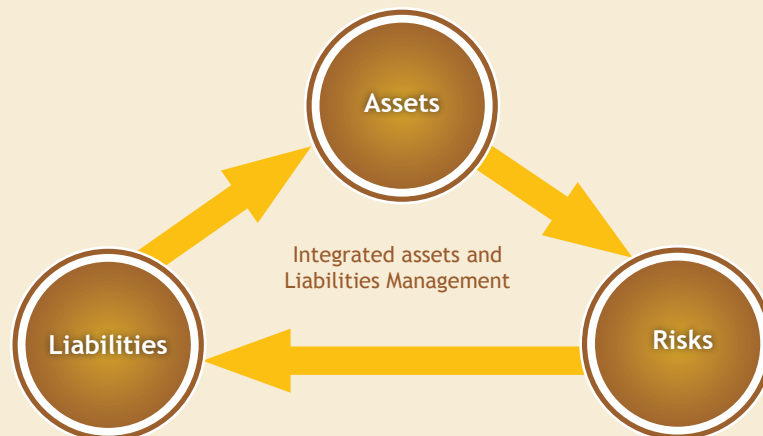
به آن‌ها تعلق می‌گیرد به دو دسته سپرده‌های ارزان قیمت و سپرده‌های بلندمدت تقسیم می‌شوند. سپرده‌های ارزان قیمت شامل: سپرده‌های قرض الحسنه اعم از جاری و پس‌انداز و منابع گران قیمت شامل: سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار می‌باشند. تسهیلات نیز به تسهیلات کوتاه‌مدت و بلندمدت تقسیم می‌شوند. تسهیلاتی که زمان اتمام تسویه و پرداخت دیون توسط گیرنده این تسهیلات، کم‌تر از یک سال باشد، تسهیلات کوتاه‌مدت و تسهیلاتی که زمان اتمام تسویه و پرداخت دیون آن‌ها بیش از یک سال باشد، تسهیلات بلندمدت نامیده می‌شوند. (احمد پور، ۱۳۸۵)

سپرده‌های ارزان قیمت، چون هزینه پایین تری (سود پرداختی پایین تر) برای بانک دارند، دارای وزن و اهمیت بالاتری در رویکرد حداکثرسازی سود هستند و در مقابل سپرده‌های گران قیمت، وزن پایین تری دارند. به همین ترتیب، تسهیلات بلندمدت، با فرض این که دارای نرخ سود بالاتر هستند و به تبع آن، دارای بازده پایین تری برای بانک هستند، دارای وزن و اهمیت بیشتری بوده و تسهیلات کوتاه‌مدت به نسبت دارای اهمیت پایین تری هستند. وزن داده شده به هر یک از عناوین منابع و تسهیلات و استراتژی‌های پیش‌روی بانک در انتخاب ترکیب منابع و تسهیلات در جدول (۱) آورده شده است.

جدول (۱) - استراتژی‌های پیش‌روی بانک در رویکرد به حداکثر رساندن سودآوری بانک

سپرده‌های ارزان قیمت (High)	سپرده‌های گران قیمت (Low)	
High-Low (I)	Low-Low (II)	تسهیلات کوتاه مدت (Low)
High-High (III)	Low-High (IV)	تسهیلات بلند مدت (High)

همان‌طور که در جدول (۱) ملاحظه می‌شود، بهترین استراتژی برای بانک در این رویکرد استراتژی (III) بوده که وزن آن از بقیه استراتژی‌ها بالاتر است. این به آن معنی است که چنانچه هدف‌گذاری بانک تنها حداکثر نمودن سودآوری بنگاه باشد، ترکیب بهینه منابع- تسهیلات برای بانک، ترکیب سپرده‌های قرض الحسنه و تسهیلات بلند مدت است. به عبارت دیگر، بانک با اتخاذ برنامه‌ها و سیاست‌های مؤثر، تا جایی که ممکن است، باید نسبت سپرده‌های قرض الحسنه را در ترکیب سپرده‌های خود حداکثر نموده و این سپرده‌ها را به تسهیلات بلندمدت اختصاص دهد.

شکل (۱) - چارچوب مدیریت دارایی و بدهی در بانک

در راستای اجرایی نمودن و کاربردی ساختن این مدل و به‌عنوان گام نخست، با در نظر گرفتن دو حالت حدی حداکثر نمودن سود و حداقل نمودن ریسک، استراتژی بهینه در زمینه ترکیب بهینه منابع-تسهیلات تعیین و انتخاب گردد. این امر با وزن‌دهی به درجه اهمیت اجزای منابع و تسهیلات بر مبنای تأثیر آن‌ها بر حداکثر سودآوری و حداقل نمودن ریسک بانک صورت پذیرفت.

به منظور استخراج استراتژی‌های مناسب در سایر اهداف و رویکردهایی که بانک‌ها انتخاب خواهند کرد، انجام پژوهش‌های تکمیلی در زمینه‌های شناسایی دقیق تأثیرات اجزای مختلف مؤثر در مدل‌های دارایی و بدهی بانک و درجه تأثیر آن‌ها، ضرایب هم‌بستگی بین متغیرهای داخل و خارج سازمانی دارای تأثیر مستقیم و غیرمستقیم بر سودآوری بانک، شناسایی متغیرهای اقتصادی در بازارهای پولی و بانکی و مطالعات عمیق‌تر و دقیق‌تر ابعاد مختلف ریسک‌های مورد مواجهه بانک، می‌تواند در تدوین مدل کاربردی مدیریت یک‌پارچه دارایی‌ها و بدهی‌های هر بانک، کمک شایانی نماید که این امر کارایی تصمیمات و فعالیت‌های بانک را در سطح چشم‌گیری افزایش خواهد داد.

کوتاه‌مدت است. به‌عبارت دیگر، چنان‌چه بانک با طراحی برنامه‌ها و سیاست‌هایی، نسبت سپرده‌های بلندمدت را در ترکیب مدل منابع خود بیش‌تر نموده و در زمینه تسهیلات نیز سهم تسهیلات کوتاه‌مدت را افزایش دهد، میزان ریسک مورد مواجهه خود را کاهش خواهد داد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این پژوهش ابعاد مختلف مدیریت یک‌پارچه دارایی‌ها و بدهی‌ها و تأثیر این مدل ارزیابی و تصمیم‌گیری در کارایی فعالیت‌های بانک مورد بررسی قرار گرفت. مدیریت یک‌پارچه دارایی‌ها و بدهی‌ها، یک نظام منسجم، همه‌جانبه‌نگر و یک‌پارچه است که با ملاحظه هم‌زمان سه مقوله: (۱) ترکیب و ساختار دارایی‌ها (۲) ترکیب و ساختار بدهی‌ها (۳) ریسک در فعالیت‌های بانک، اقدام به بازتعریف مدل دارایی و مدل بدهی موجود در بانک و تدوین استراتژی‌های مناسب جهت ترکیب بهینه دارایی - بدهی به‌منظور ارتقای کارایی و تحقق اهداف کلان بانک می‌نماید. (شکل ۱)

بانک‌ها در واقع در این قالب به‌دنبال دستیابی به استراتژی هستند که حداکثر سود را با حداقل ریسک امکان‌پذیر سازد.

منابع:

- ۱- بیدآباد، بیژن و اللهیاری، محمود. «کارایی نسبی مدیریت دارایی و بدهی در بانکداری اسلامی»، فصل‌نامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۱۲، بهار ۱۳۸۷.
- ۲- احمدپور، هادی. «برآورد کارایی یک بانک تجاری با استفاده از روش تحلیل پوششی داده‌ها»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۵.
- ۳- «مقاله سبک بانکداری»، نشریه پرتو ملت، شماره ۳۴ و ۳۵، مهر و آبان ۱۳۸۷.
- ۴- ذاکری و اسلامیان. «نگاهی اجمالی بر مدیریت ریسک در سیستم بانکی»، اداره آمار و برنامه‌ریزی بانک سینا، ۱۳۸۸.

5-Biety, Monie, "An introduction to Liquidity and Asset Management", World Council of Credit Union, 2012.

6- R. Vaidyanathan, "Asset-liability management: Issues and trends in Indian context", Ascii Journal of Management, No.29. 39-48, 1999.